

**АМБІВАЛЕНТНАСЦЬ БЫЦЦІНАГА ЖЫЦЦЯ ЧАЛАВЕКА
(ПАВОДЛЕ АПОВЕСЦІ М. СТРАЛЬЦОВА
“АДЗІН ЛАПАЦЬ, АДЗІН ЧУНЬ”)**

I. M. Шаладонаў

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі
Мінск, Рэспубліка Беларусь
shaladonov@tut.by*

У артыкуле праведзена думка аб тым, што ў мастацка-ідэйнай задуме аповесці М. Стральцова “Адзін лапаць, адзін чунь” праз вобраз-сімвал дарогі закладзена філасофска-быццёвая праблема чалавечага існавання. Рэалізуецца яна праз антытэзу паняццяў “выхаду” і “вяртання” да свайго вытоку, роднага дому.

Ключавыя словы: аповесць; вобраз-сімвал; быццёнасць; экзістэнцыя; праблема твора; ідэя твора.

**THE AMBIVALENCE OF HUMAN LIFE
(BASED ON THE STORY OF M. STRELTSOV
“ONE BAST SHOE, ONE CHUN”)**

I. M. Shaladonau

*Belarusian Culture, Language and Literature Research Centre of the National Academy of Sciences of Belarus
Minsk, Republic Belarus
shaladonov@tut.by*

The article suggests that the artistic and ideological idea of M. Streltsov’s novelet “One bast, one chun” the philosophical and existential problem of human existence through the image symbol of the road is laid. It is realized through the antithesis of the concepts of “exit” and “return” to its source, native home.

Key words: novelet; image symbol; being; existence; problem of the work; idea of the work.

Свой найбольш значны праявіны твор “Адзін лапаць, адзін чунь” М. Стральцоў выдаў у 1970 годзе. Гэта аповесць найбольш поўна раскрывала настальгічнае адчуванне чалавека вёскі, які воляй лёсу стаў інтэлігентам у першым пакаленні і перасяліўся ў горад. Тым самым яна ў многім падагульняла асноўную тэму і лейтматыўную ідэю аўтарскага мастацкага мыслення і светасузірання аўтара, якія найбольш ярка выявіліся ў такіх ранейшых апавяданнях праяіка як “Смаленне вепрука”, “Сена на асфальце”, “На чацвёртым годзе вайны” і інш.

Вёска, родная дзедаўская хата, гаротнае пасляваеннае жыццё паўставалі ў сне і думках аўтара аповесці тым шчыльным спавядальным бодем па чымсьці вызначальным у разуменні сэнсу жыцця чалавека, якое неадступна трывожыла і напаўняла душу аўтара, якое ён імкнуўся ўхапіць і захаваць у сваім сэрцы і памяці, і якое так няўмольна пачынала змяняцца і паступова знікаць у далечыні на жыццёвай дарозе чалавечага існавання. За знешнім сюжэтным планам твора, які засяроджваецца на раскрыцці цяжкіх абставін жыцця падлетка Іванкі ў першы пасляваенны год, прыхаваны і больш глыбінны быццёвы сэнс жыцця чалавека.

Голад, разруха, смерць бацькі на фронце, старыя і нямоглыя дзед і баба, гаротніца-ўдава маці – усё гэта агульная атмасфера наступства вялікай трагедыі народа, які перажыў самую страшную катастрофу чалавечтва – Другую сусветную вайну. Але найбольшы клопат

і трывогу для малога хлопчыка стварае найперш немагчымасць выйсці з хаты, каб у суровую зімнюю пару пагуляць на вуліцы, бо ў Іванкі няма абутку і ён марыць пра тое, каб дзед зрабіў яму новыя чуні, а найбольшы страх на малога наводзіць дурнаваты падлетак Аўдулін Паўлік па мянушцы Цяўлік, які пужае і здэкуецца з малога, і якога Іванка гатоў нават забіць са знойдзенага ім нагана.

Усеагульнаму страху, неўладкаванасці, голаду, пакуце, грэблівасці да сябе і іншых, якія спарадзіла вайна, супрацьстаць чалавечая любоў, спагада і клопат, якія найбольш ярка выявіліся ў паводзінах і ўчынках дзядоў і маці Іванкі. Тую атмасферу духоўнай заботы, якую малы Іванка толькі падсвядома адчуваў у сваім малалецтве, з асаблівым шчырым душэўным трымценнем перажывае ўжо дарослы чалавек, малады вучоны, Іван, якога так прыцягвае родная дзедзюўская хата, дзе ён упершыню адчуў клопат пра сябе, адчуў сваю абароненасць перад іншымі і перад светам, адчуў, што ў гэтым свеце ёсць месца і для яго.

Вельмі цікава пабудавана фабула аповесці, якая пачынаецца з трапяткога і пранізлівага сну галоўнага героя твора, дзе “як бы збоку паглядзеў я (пачынаючы вучоны Іван) на сябе, на сваё жыццё і злятаў душою і думкаю ў маленства. Гэта было няйначай як напружанне духоўнага зроку, і адкрыўся мне дзед Міхалка – праз дваццаць год пасля яго смерці. Я і не ведаў, што так даўно і так кроўна люблю яго. І зразумеў я, што няма інакшай мудрасці для нас, чалавекаў, акрамя той, што трэба быць па-чалавечы добрым і мудрым – у часы бурнаплыннай маладосці і на марудлівым сконе дзён” [1, с. 256].

Пад уражаннем такога яркага і відовішчнага сну галоўны герой, малады вучоны-філолаг, Іван піша, па-першае, верш, а па-другое, пісьмо на вёску да свайго сябра, і па-трэцяе, саму аповесць, дзе апісваецца эпізод з яго маленства, калі ён не меў магчымасці у зімнюю пару выйсці нават на вуліцу, бо не ставала абутку, разваліліся старыя чуні. Цікава яшчэ і тое, што менавіта верш напісаны пад уздзеяннем вешчага сну і становіцца своеасаблівым ключом-зачынам твора:

Замест уступу

Сон.

Сон.

Сон.

Ноччу, бязлюднай і цёмнай,

Иду на зямлі.

Вышэзны і лёгкі,

Пакалыхваюся ад тугі,

Галава прыгнута пад небам.

Я плачу,

Зоркі – слёзы мае,

Спяць гарады і вёскі,

Я над імі іду,

Высокі, пахілы і лёгкі,

Пакалыхваюся ад тугі.

Шукаю шэрую вёску,

Вёску сваю.

Баюся:

Вышэзны і лёгкі,

Не прысяду там на парог,

Як самалёт рэактыўны не сядзе

На травяністым аэрадроме...

Я плачу.

Зоркі – слёзы мае [1, с. 220].

У вершы-уступе вельмі выразна вылучаецца вобраз-сімвал *дарогі* – “*Иду на зямлі*”, “*Спяць гарады і вёскі, // Я над імі іду*”. Прыродны і быццёвы вобраз *дарогі* ў вершы, ды і ва ўсёй аповесці, становіцца сімвалам усякага шляху, які вядзе чалавека з дому і які прыводзіць яго да роднай хаты.

Вядомы філосаф старажытнасці Прокл выказаў аднойчы слушную думку аб трох ступенях, якія праходзіць душа чалавека ў сваім жыцці – гэта знаходжанне, выхад і вяртанне. Блізкая трыяда ляжыць і аснове аўтарскай думкі пра чалавечую духоўную прастору, дзе сутнасць чалавечага адбілася нават у прасторава-ландшафтнай дакладнасці памяці героя, якая знайшла сабе душэўную нябесную суаднесенасць з самім прыродным акаляючым

светам і злучылася з ім у непарыўную спалучанасць душы і цела героя, прыроднага і духоўна чалавечага ў ім. У аповесці М. Стральцова “Адзін лапаць, адзін чунь” думка пра вяртанне сцвярджаецца як вызначальны дабрадзейны і жыватворны вынік жыцця, да якога павінна імкнуцца гаротная душа героя: “Шукаю шэрую вёску, // Вёску сваю // Баюся” [1, с. 220]. Трывога і трымценне душы і сэрца лірычнага персанажа вельмі тонка падключае нас да амбівалентнага стану душы героя твора, які можна акрэсліць як антытэзу выхаду і вяртання чалавека да свайго жыццёвага вытоку. Менавіта на гэту сюжэтную антытэзу скіроўвае і ідэйная задума твора, якая сфармулявана ў назве аповесці. Супрацьпастаўленне *лаця і чуня* – гэта, з аднаго боку, і антытэза вёскі і горада, дзе *лапаць* вобраз-сімвал вёскі, а *чунь* – горада. Слова *чунь* у народзе перш за ўсё асацыіруецца з паняццем – гумава ці скураны абутак у выглядзе галёша, альбо самаробныя галеты, бахілы. Самаробныя *чуні* часцей за ўсё выкарыстоўваліся ў гады вайны і пасляваенны час разрухі і былі злеплены са старых аўтамабільных пакрышак.

А, з другога боку, антытэза *лапаць – чунь* змяшчае ў сабе яшчэ больш вызначальную духоўна-анталагічную раздвоенасць чалавечага існавання ў свеце. Жыццёвая прастора чалавека з дзіцячых гадоў непарыўна пашыраецца: напачатку яна доўга абмежавана, цэлам, рукамі і голасам маці, затым сілкуецца клопатам блізкіх людзей у роднай хаце. Потым надыходзіць перыяд выхаду чалавека ў акаляючы яго соцыум. Выхад – непазбежнасць чалавечага лёсу, гэта адначасова і здрада і рызыка. Сыходзячы ад родных вытокаў, чалавек вымушаны абжывацца ў іншым месцы, далёка ад свайго дому. Сыход не гарантуе сам па сабе звароту, вяртання. Вось чаму так засяроджана-эмацыянальна балюча-перажывальна хвалюецца герой-аўтар за магчымасць свайго зваротнага лёсу-шляху. “Высокі, пахілы і лёгкі, // Пакалыхваюся ад тугі. // Шукаю шэрую вёску, // Вёску сваю. // Баюся: // Вышэзны і лёгкі, // Не прысяду там на парог, // Як самалёт рэактыўны не сядзе // На травяністым аэрадроме” [1, с. 220]. Вяртанне – дарагі дар, ураджай жыцця, вянец існавання чалавека ў свеце, яго трэба заслужыць, дамагацца. І нішто так не ўладарыць над чалавекам, як жаданне і сіла здабыцця цэльнасці, знаходжання мэты жыцця. Чалавечае існаванне і ёсць менавіта ў асноватворным, карэнным сваім сэнсе працэсам выхаду, выхаду з сябе існага.

З лацінскай мовы слова *экзістэнцыя* перакладаецца як існаванне, толькі пры літаральным прачытанні (экс-сістэнцыя) яно перакладаецца як (*непрытомнасць*), ці інакш як (*стаянне па-за*). Менавіта працэс сну і атрымлівае ў зачыне-вершы твора гэту вызначальную парадыгму выражэння задумы і ідэі аповесці. Разважаючы пра сэнс чалавечага існавання і жыцця ці экзістэнцыі, М. Стральцоў здолеў у аповесці ўдумліва раскрыць і выказаць сутнасць і стан чалавечай душы ў працэсе стаяння “па-за”, у стане глыбіннага пазнання сэнсу жыцця і свету. Усякае вяртанне мае на мэце і тое, што чалавек бярэ ці нясе з сабой, усё засвоенае ім раней, спазнанае і здабытае ім у час свайго “выхаду”. “Выход” характарызуе чалавека і чалавечае нават дакладней і яркавей чым “вяртанне”. “Выход” – гэта заўсёды элемент трывогі і рызыкі, ён міжволі патрабуе ад чалавека духоўных высілкаў узрастання, узвышэння. Вось чаму герой верша-зачына ў час сну, знаходзячыся ў становішчы душэўнай нераўнавагі, трымцення, няўстойлівасці і бязважкасці (“Высокі, пахілы і лёгкі, // Пакалыхваюся ад тугі” [1, с. 220]), узвышаецца над будзённасцю жыцця, знаходзіцца ў несупынным шляху-пошуку сваёй вёскі, роднага парога. (“Шукаю шэрую вёску, // Вёску сваю. // Баюся: // Вышэзны і лёгкі, // Не прысяду там на парог...” [1, с. 220]). Думка пра родны выток і паходжанне найбольш пранікнёнае гучанне набывае ў той момант, калі падводзяцца пэўныя вынікі жыцця чалавека, і калі ён ва ўспамінах вяртаецца ў сваё дзяцінства, жадаючы знайсці ў мінулым важныя, значымыя моманты духоўнага пазнання і сузірання-азарэння. Такімі імгненнямі-момантамі былі для маленькага хлопчыка Іванкі тыя хвіліны жыцця, калі ён адчуваў клопат-заботу аб сабе з боку свайго дзеда абаронцы Міхалкі. Урокі пазнання мудрасці жыцця, якія імкнуўся давесці да свядомасці малога Іванкі дзед Міхалка, не маглі не пакінуць свой след у свядомасці малога хлопчыка. Прывядзём дзеля прыкладу адзін з дыялогаў Іванкі з дзедам:

– Маці казала, што ты добры, што на табе людзі, як захочуць, так і паедуць, вінаватым зробіць, і ты будзеш вінаваты.

– І праўда ўнучак. Хто з нас не вінаваты перад Богам і перад людзьмі?

– Чаго ты, дзед, усё кажаш: Бог ды Бог. Не хачу я, каб ты казаў пра Бога. І маці таксама не любіць, калі ты ўспамінаеш яго.

– Ну, добра, унучак. Не буду, унучак, Бог з табой.

– Во, зноў, дзед. Усё ты – Бог...

Дзед нічога не адказаў, ажно зірнуў на Іванку. Дзіўна неяк, здалося Іванку, зірнуў. Бездапаможна, разгублена, а потым чамусьці вочы заплюшчыў: павекі ў дзеда дрыжэлі, як быццам балюча дзеду было, як быццам перасільваў ён, стаіўшы дыханне, гэты боль.

– Дзед, – сказаў Іванка, – гэта я так пра Бога... Дзед...” [1, с. 236].

Ці возьмем кульмінацыйны эпізод аповесці, дзед па бацьку Трафім прыносіць абутак:

“– Во, забыў я саўсім, Іванка, суччын кот, паглядзі, што я табе прынёс. Каб ты не думаў, што дзед твой узвей-вецер: падмецца – падмеўся, а не зрабіў... *Дзед навярнуўся і пайшоў да парога*, дзе стаяла кашолка.

– Чунь! Чунь! Дзед прынёс чунь! – закрычаў Іванка, пазіраючы шчаслівымі, пакруглелымі вачамі то на дзеда Міхалку, то на маці” [1, с. 245].

У гэтым эпізодзе вельмі сімвалічнае духоўнае значэнне набывае момант вяртання дзеда Трафіма да парога: “*Дзед навярнуўся і пайшоў да парога*” [1, с. 245]. Сутнасць гэта, на першы погляд, звычайнага будзённага *звароту да парога* атрымлівае выразную ідэйную і мастацкую накіраванасць аўтарскай заангажаванай думкі: ад дзяцінства да сталасці адзін круг, адна пятля “выхаду” і “вяртання” ў чалавечым лёсе. Ёсць яшчэ і прыродны круг, дзе кожны год ажывае і памірае ды зноў ажывае прырода. Індывідуальны чалавечы лёс злучаецца і суіснуе з прыроднай стыхіяй, і гаворыць нам аб тым, што ў жыцці асобнага чалавека заключана тое, што наканавана кожнаму ў свеце. Вось чаму ў *фабульна-сюжэтным* канве твора прыродны круг мае таксама сваё важнае прызначэнне.

Пачынаецца аповесць, як вядома, з пейзажнай зімовай замалёўкі: “...*раптам казытліва стала спіне: над стрэшкай пограба імгліста ўсханіўся снежны ўзвей, калюча зацерусіў у вочы; потым разам аціхла – чуваць было, як з шаргаценнем спаўзаў на сцяне і ападаў долу вецер. Снежны пыл на вейках і на шчоках раставаў, і рабілася цёпла*” [1, с. 220–221]. А заканчваецца падзеі, паводле *фабулы*, просьбай галоўнага героя (ён жа і аўтар твора) да школьнага сябра, каб той дапамог маці выкапаць бульбу восенню.

Дарога, праробленая героем-аўтарам у сне-зачыне, ёсць сімвал таго, што герой прагне ў жыцці вяртання на радзіму. Адзначым, сон ужо выступае не ў форме сімвала, а ў самой рэальнасці.

Герой-апавядальнік, усё больш і больш вяртаючыся да самога сябе, да роднага парога, ужо не мае патрэбы ў тым, каб сваімі нагамі хадзіць па родных аблогах, хоць і моцна перажывае і з-за гэтага. Ён і без таго здзяйсняе гэты шлях па меры таго, як вяртаецца да сябе, па меры таго, як усведамляе сваё прызначэнне службы радзіме, захоўваць свой дом, сваё роднае, цаніць яго як вышэйшы і найдаражэйшы скарб. І здзяйсняе і ўсведамляе ён гэты шлях усё больш сур’ёзнай, як мэту жыцця, паколькі менавіта на такі шлях і на вяртанне клічуць вытокі, родная хата і калыска.

Кругі жыцця, кругі прыроды, кругі сусвету – адзіны ўсёпаглынальны працэс, ці не пра гэта яскрава гаворыць нам дзясяты паэтычны раздзел аповесці.

Я – рыба.

Я толькі што выкінута з вады,

Кругі гарачыя ліюцца прад вачамі... [1, с. 259].

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Стральцоў, М. Выбранае: проза, паэзія, эсэ / М. Стральцоў. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 607 с.